

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

بخش زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی
گرایش ادبیات تطبیقی

بررسی تطبیقی دو رمان سنگ صبور صادق چوبک و میرامار نجیب محفوظ

مؤلف :

فرزانه بوریا زاده

استاد راهنما :

دکتر مهین دخت فرخ نیا

استاد مشاور :

دکتر عنایت الله شریف پور

خرداد ماه ۱۳۹۲

تقدیم به:

روح پاک پدرم

که یادش هرگز در قلبم غروب نخواهد کرد

و به مادر عزیزم

که وجودش، آرام بخش لحظه هایم است.

تشر و قدر دانی

سپاس بی کران پروردگار مهربان را که راه پرفضیلت دانش را در برابرم نهاد و برای برداشتن نخستین گام در این مسیر دشوار یاری ام داد. نیز بایسته است ابراز تشکر و تقدیر از:

سرکار خانم دکتر مهین دخت فرخ نیا، استاد فرهیخته ای که افزون بر تلاش های فراوانشان در مسیر این پژوهش، انسان بودن را برایم معنا کردند؛

جناب آقای دکتر شریف پور، که در طول سال های تحصیل همواره مرا مرهون راهنمایی ها و الطاف خویش ساخته اند؛

جناب آقای دکتر وصال میمندی به سبب در اختیار نهادن برخی از کتاب ها و منابع تحقیق؛ و از استادان محترم گروه ادبیات، به ویژه جناب آقای دکتر محمود مدبری و جناب آقای دکتر محمدرضا صرفی که از محضرشان درس زندگی آموخته ام.

چکیده

زبان و ادبیات فارسی و عربی به دلیل زمینه های مشترک تاریخی، فرهنگی و اجتماعی همواره با هم ارتباط داشته و از یکدیگر تأثیر پذیرفته اند. این پژوهش به بررسی و مقایسه تطبیقی دو رمان معاصر سنگ صبور اثر صادق چوبک نویسنده ایرانی و میرامار نوشته نجیب محفوظ، نویسنده مصری پرداخته است. به همین منظور ابتدا به علل پیدایش رمان در ایران و مصر اشاره می کند، سپس به بررسی زندگی، آثار و سبک نویسندگی صادق چوبک و نجیب محفوظ می پردازد و در ادامه عناصر ساختاری-روایی، زبانی و ادبی دو اثر را، مورد مقایسه تطبیقی قرار می دهد.

با مقایسه دو رمان مورد نظر مشخص شده است، این دو اثر علاوه بر وجود پاره ای درون مایه های مشترک، از نظر ساختار روایی و گره خوردگی حوادث و شخصیت ها با یکدیگر بسیار به هم شبیه اند. علت این اشتراک ارتباط و تأثیرپذیری مستقیم دو نویسنده از یکدیگر نیست، بلکه حلقه ارتباط آن ها در این پژوهش تأثیرپذیری از رمان «خشم و هیاهو»ی ویلیام فاکنر، نویسنده آمریکایی قرن بیستم، تشخیص داده شده است.

واژگان کلیدی

صادق چوبک، نجیب محفوظ، ویلیام فاکنر، سنگ صبور، میرامار، خشم و هیاهو، رمان، عناصر

داستان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷-۱	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱- تعریف ادبیات تطبیقی
۳	۲-۱- مقدمه پژوهش
۴	۳-۱- بیان مسأله
۵	۴-۱- هدف های تحقیق
۵	۵-۱- ضرورت انجام تحقیق
۶	۶-۱- پیشنهاد تحقیق
۷	۷-۱- روش اجرای تحقیق
۷	۸-۱- سؤال ها یا فرضیه های تحقیق
۲۹-۸	فصل دوم: سیر رمان نویسی در ایران و مصر
۹	۱-۲- ادبیات داستانی
۱۰	۲-۲- طبقه بندی داستان
۱۰	۱-۲-۲- قصه
۱۱	۲-۲-۲- داستان کوتاه
۱۱	۳-۲-۲- رمان
۱۳	۱-۳-۲-۲- پیشنهاد رمان
۱۴	۲-۳-۲-۲- پیدایش و تکوین رمان فارسی
۱۵	۱-۳-۲- توجه به مدرنیته و پیدایش طبقه روشنفکر
۱۶	۲-۳-۲- آشنایی با آثار فرهنگی- ادبی غرب و نهضت ترجمه
۱۸	۳-۳-۲- صنعت چاپ و مطبوعات
۱۹	۴-۳-۲- تأسیس دارالفنون و مدارس جدید
۲۰	۴-۲- رمان های آغازین فارسی
۲۲	۵-۲- نویسندگان پیشگام آغاز قرن چهاردهم
۲۳	۶-۲- پیدایش و تکوین رمان در مصر

- ۲۴-۱-۶-۲- متأثر شدن از ادبیات اروپا به ویژه ادبیات فرانسوی، روسی و انگلیسی.....
- ۲۵-۲-۶-۲- چاپ و مطبوعات.....
- ۲۶-۳-۶-۲- تأثیرپذیری از مقامات و فن سیره نگاری.....
- ۲۷-۴-۶-۲- پیدایش طبقه متوسط.....
- ۲۸-۷-۲- مراحل داستان نویسی در مصر.....
- ۲۸-۱-۷-۲- دوران ترجمه و تقلید.....
- ۲۸-۲-۷-۲- دوران نشأت و رشد.....
- ۲۹-۳-۷-۲- دوران کمال و جهانی شدن.....
- ۲۹-۸-۲- معرفی داستان نویسان بزرگ مصر.....

فصل سوم: صادق چوبک و نجیب محفوظ ۳۲-۱۰۸

- ۳۳-۱-۳- صادق چوبک.....
- ۳۳-۱-۱-۳- اوضاع ایران در زمان حیات چوبک.....
- ۳۳-۱-۱-۱-۳- اوضاع سیاسی- اجتماعی ایران تا قبل از کودتا(۱۳۳۲- ۱۳۲۰).....
- ۳۴-۲-۱-۱-۳- کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲.....
- ۳۶-۳-۱-۱-۳- اوضاع ایران در دهه بعد از کودتا.....
- ۳۷-۲-۱-۳- شرح احوال چوبک.....
- ۴۱-۱-۲-۱-۳- جهان بینی چوبک.....
- ۴۳-۳-۱-۳- سبک نویسندگی چوبک.....
- ۴۶-۱-۳-۱-۳- ناتورالیسم.....
- ۴۸-۱-۱-۳-۱-۳- اصول و مؤلفه های ناتورالیسم.....
- ۴۸-۱-۱-۱-۳-۱-۳- استفاده از روش های علمی.....
- ۴۸-۲-۱-۱-۳-۱-۳- به تصویر کشیدن زشتی ها.....
- ۴۹-۳-۱-۱-۳-۱-۳- جبر گرایی.....
- ۴۹-۴-۱-۱-۳-۱-۳- مطالعه انسان به عنوان حیوان.....
- ۴۹-۵-۱-۱-۳-۱-۳- ضدیت با مذهب و اخلاق.....

- ۵۰.....قانون بقای انسب و پیروزی قوی بر ضعیف.....۳-۱-۱-۳-۶
- ۵۰.....شرح جزئیات حوادث و وقایع.....۳-۱-۱-۳-۷
- ۵۱.....استفاده از زبان محاوره.....۳-۱-۱-۳-۸
- ۵۱.....چوبک، ناتورالیسم یا رئالیسم.....۳-۱-۳-۲
- ۵۴.....بررسی رگه های ناتورالیستی در آثار چوبک.....۳-۱-۲-۳-۱
- ۵۴.....مخالفت با قراردادهای اخلاقی و باورهای مذهبی.....۳-۱-۲-۳-۱
- ۵۴.....عشق به عنوان یک نیاز جسمانی.....۳-۱-۲-۳-۲
- ۵۵.....شرح جزئیات وقایع و حوادث.....۳-۱-۲-۳-۳
- ۵۶.....استفاده از زبان محاوره.....۳-۱-۲-۳-۴
- ۵۷.....جبرگرایی و نفی آزادی اراده انسان.....۳-۱-۲-۳-۵
- ۵۷.....سخن گفتن از زشتی ها و فجایع.....۳-۱-۲-۳-۶
- ۵۷.....وجود شخصیت هایی با انگیزه های قوی حیوانی.....۳-۱-۲-۳-۷
- ۶۰.....تأثیر نویسندگان خارجی بر داستان های چوبک.....۳-۱-۴-۱
- ۶۱.....آلن پو و چوبک.....۳-۱-۴-۱
- ۶۱.....وحدت گرایی.....۳-۱-۴-۱
- ۶۱.....حذف قهرمان از داستان ها.....۳-۱-۴-۲
- ۶۱.....هنر به کارگیری تصاویر.....۳-۱-۴-۳
- ۶۲.....همینگوی و چوبک.....۳-۱-۴-۲
- ۶۳.....معرفی و تحلیل آثار صادق چوبک.....۳-۱-۵-۱
- ۶۳.....مجموعه داستان.....۳-۱-۵-۱
- ۶۳.....خیمه شب بازی.....۳-۱-۵-۱
- ۶۹.....انتری که لوطیش مرده بود.....۳-۱-۵-۲
- ۷۲.....چراغ آخر.....۳-۱-۵-۳
- ۷۲.....روز اول قبر.....۳-۱-۵-۴
- ۷۶.....رمان.....۳-۱-۵-۲
- ۷۶.....تنگسیر.....۳-۱-۵-۲

- ۷۷..... ۱-۳-۵-۲-۲- سنگ صبور.....
- ۷۸..... ۱-۳-۵-۳- ترجمه ها.....
- ۷۹..... ۱-۳-۶- سالشمار زندگی صادق چوبک.....
- ۸۱..... ۲-۳- نجیب محفوظ.....
- ۸۱..... ۱-۲-۳- اوضاع مصر در زمان حیات محفوظ.....
- ۸۱..... ۱-۲-۳- اوضاع سیاسی - اجتماعی مصر در سال های قبل از انقلاب ۱۹۵۲.....
- ۸۲..... ۱-۲-۳- انقلاب ۱۹۵۲ و دستاوردهای آن.....
- ۸۴..... ۲-۳-۲- شرح احوال محفوظ.....
- ۸۶..... ۱-۲-۳- محفوظ و سینما.....
- ۸۷..... ۲-۳-۲- محفوظ و سیاست.....
- ۸۹..... ۳-۲-۳- حیات ادبی محفوظ.....
- ۹۰..... ۳-۲-۴- جایگاه محفوظ در ادبیات داستانی مصر.....
- ۹۱..... ۳-۲-۵- سبک نویسندگی محفوظ.....
- ۹۲..... ۳-۲-۵-۱- ادوار نویسندگی محفوظ.....
- ۹۲..... ۳-۲-۵-۱- دوره تاریخی یا رماتیک واقع گرایانه.....
- ۹۲..... ۳-۲-۵-۱- دوره رئالیسم طبیعی یا اجتماعی.....
- ۹۲..... ۳-۲-۵-۱- دوره رئالیسم الهامی یا اشاره ای.....
- ۹۴..... ۳-۲-۶- معرفی و تحلیل مهمترین آثار محفوظ.....
- ۹۴..... ۳-۲-۶-۱- الثلاثیه.....
- ۹۶..... ۳-۲-۶-۲- زقاق المدق.....
- ۹۷..... ۳-۲-۶-۳- اولاد حارتنا.....
- ۱۰۰..... ۳-۲-۶-۴- اللص و الكلاب.....
- ۱۰۱..... ۳-۲-۶-۵- الشّحاذ.....
- ۱۰۳..... ۳-۲-۶-۶- بدایه و نهاییه.....
- ۱۰۶..... ۳-۲-۶-۷- میرامار.....

۱۰۷ جدول آثار نجیب محفوظ ۷-۲-۳

فصل چهارم: مقایسه تطبیقی سنگ صبور و میرامار ۱۱۰-۲۴۳

۱۱۱ عناصر داستان ۱-۴

۱۱۱ طرح ۱-۱-۴

۱۱۲ طرح داستان سنگ صبور ۱-۱-۴

۱۱۳ طرح داستان میرامار ۲-۱-۴

۱۱۴ ساختار طرح بر اساس نظریه پراپ و گریماس ۲-۱-۴

۱۱۵ تحلیل ساختار طرح دو اثر بر اساس الگوی گریماس ۳-۱-۴

۱۱۸ صحنه و شیوه های صحنه پردازی ۲-۱-۴

۱۱۹ اجزای صحنه ۱-۲-۱-۴

۱۲۰ بررسی صحنه در سنگ صبور و میرامار ۲-۲-۱-۴

۱۲۲ صحنه فراخ منظر و نمایشی ۱-۲-۲-۱-۴

۱۲۳ شیوه های صحنه پردازی در سنگ صبور و میرامار ۳-۲-۱-۴

۱۲۳ استفاده از مکان نمادین ۱-۳-۲-۱-۴

۱۲۳ ایجاد فضای تیره و غم انگیز ۲-۳-۲-۱-۴

۱۲۴ توصیف غیر صریح صحنه ۳-۳-۲-۱-۴

۱۲۴ هماهنگی صحنه با حالات روحی شخص ۴-۳-۲-۱-۴

۱۲۵ شخصیت ۳-۱-۴

۱۲۷ ماهیت و چگونگی شخصیت ۱-۳-۱-۴

۱۲۸ معرفی شخصیت های سنگ صبور ۲-۳-۱-۴

۱۳۰ معرفی شخصیت های میرامار ۳-۳-۱-۴

۱۳۴ طبقه بندی شخصیت ها و خصوصیات اجتماعی آنان ۴-۳-۱-۴

۱۳۴ شخصیت های روشنفکر ۱-۴-۳-۱-۴

۱۳۸ شخصیت های قربانی ۲-۴-۳-۱-۴

- ۱۴۳ شخصیت های معصوم ۳-۴-۳-۱-۴
- ۱۴۵ شخصیت های سودجو ۴-۴-۳-۱-۴
- ۱۴۷ شخصیت های غریزی ۵-۴-۳-۱-۴
- ۱۴۹ شخصیت پردازی و شیوه های آن ۵-۳-۱-۴
- ۱۵۰ شخصیت پردازی مستقیم ۱-۵-۳-۱-۴
- ۱۵۰ شخصیت پردازی غیر مستقیم ۲-۵-۳-۱-۴
- ۱۵۱ توصیف ۱-۲-۵-۳-۱-۴
- ۱۵۲ رفتار ۲-۲-۵-۳-۱-۴
- ۱۵۳ گفتگو ۳-۲-۵-۳-۱-۴
- ۱۵۴ نام ۴-۲-۵-۳-۱-۴
- ۱۵۶ قیافه ظاهری ۵-۲-۵-۳-۱-۴
- ۱۵۶ شیوه های شخصیت پردازی در سنگ صبور و میرامار ۶-۳-۱-۴
- ۱۵۶ قیافه ظاهری ۱-۶-۳-۴
- ۱۵۹ گفتگو ۲-۶-۳-۴
- ۱۶۰ نام ۳-۶-۳-۴
- ۱۶۱ رفتار ۴-۶-۳-۴
- ۱۶۳ جدول شخصیت های سنگ صبور و میرامار ۷-۳-۱-۴
- ۱۶۵ درون مایه ۴-۱-۴
- ۱۶۶ درون مایه های مشترک سنگ صبور و میرامار ۱-۴-۱-۴
- ۱۶۶ درون مایه های اجتماعی ۱-۱-۴-۱-۴
- ۱۶۶ فقر اقتصادی ۱-۱-۱-۴-۱-۴
- ۱۶۷ شکاف طبقاتی و ظلم اجتماعی ۲-۱-۱-۴-۱-۴
- ۱۶۹ نیازهای جنسی ۳-۱-۱-۴-۱-۴
- ۱۷۱ انزوای طلبی و تنهایی ۴-۱-۱-۴-۱-۴
- ۱۷۳ عشق ۵-۱-۱-۴-۱-۴
- ۱۷۴ خیانت ۶-۱-۱-۴-۱-۴

- ۱۷۴ ۱-۴-۱-۲- درون مایه های سیاسی
- ۱۷۴ ۱-۴-۱-۲- پیوند سیاست و اجتماع
- ۱۷۷ ۱-۴-۱-۲- اختناق سیاسی
- ۱۷۹ ۱-۴-۱-۲- سرخوردگی سیاسی روشنفکران
- ۱۸۰ ۱-۴-۱-۳- درون مایه های فرهنگی
- ۱۸۰ ۱-۴-۱-۳- نقد باورهای خرافی
- ۱۸۲ ۱-۴-۱-۳- نقد مذهب
- ۱۸۳ ۱-۴-۱-۳- نقد فرهنگ مردسالاری
- ۱۸۵ ۱-۴-۱-۳- اشارات تاریخی
- ۱۸۶ ۱-۴-۱-۳- توجه به میراث ملی و فرهنگی
- ۱۸۷ ۱-۴-۱-۳- تفکرات فلسفی
- ۱۸۷ ۱-۴-۱-۳- مرگ و فنا
- ۱۸۸ ۱-۴-۱-۳- پوچ گرایی و یأس فلسفی
- ۱۸۹ ۱-۴-۱-۳- جبر گرایی
- ۱۹۱ ۱-۴-۵- زاویه دید
- ۱۹۱ ۱-۴-۵- پرکاربردترین شیوه های روایت
- ۱۹۱ ۱-۴-۵-۱- راوی اول شخص
- ۱۹۲ ۱-۴-۵-۱- دانای کل
- ۱۹۲ ۱-۴-۵-۱- دانای کل محدود
- ۱۹۲ ۱-۴-۵-۲- شیوه جریان سیال ذهن
- ۱۹۴ ۱-۴-۵-۲- عوامل مؤثر در پیدایش شیوه جریان سیال ذهن
- ۱۹۴ ۱-۴-۵-۲-۱- تأثیر تئوری ها و اندیشه های روان شناسان
- ۱۹۵ ۱-۴-۵-۲-۱- تأثیر نظریه زمان از هانری برگسون فیلسوف فرانسوی
- ۱۹۶ ۱-۴-۵-۲-۱-۳- اوضاع ناگوار اجتماعی و بحران های اقتصادی اروپا در پایان قرن نوزدهم
- ۱۹۶ ۱-۴-۵-۲-۱-۴- ویژگی ها و حالات شخصیتی نویسندگان جریان سیال ذهن
- ۱۹۶ ۱-۴-۵-۲-۲- مهمترین ویژگی های داستان های جریان سیال ذهن

۱۹۹واکاوی جریان سیال ذهن در سنگ صبور و میرامار.....	۳-۲-۵-۱-۴
۱۹۹کاربرد تکنیک تک گویی درونی در هر دو رمان.....	۱-۳-۲-۵-۱-۴
۲۰۱تنوع و تکثر زاویه دید در هر دو اثر.....	۲-۳-۲-۵-۱-۴
۲۰۶خودکاوی درون.....	۳-۳-۲-۵-۱-۴
۲۰۷در نظر نگرفتن مخاطب معهود.....	۴-۳-۲-۵-۱-۴
۲۰۸دگرگونی ساختار جمله و قواعد نحوی.....	۵-۳-۲-۵-۱-۴
۲۱۰وجود تداعی معانی یا همخوانی اندیشه ها در هر دو اثر.....	۶-۳-۲-۵-۱-۴
۲۱۲تقابل زمان عینی و زمان ذهنی.....	۷-۳-۲-۵-۱-۴
۲۱۵ابهام.....	۸-۳-۲-۵-۱-۴
۲۱۶مرکزیت شخصیت.....	۹-۳-۲-۵-۱-۴
۲۱۸سبک.....	۶-۱-۴
۲۱۹بازنمایی سبک سنگ صبور و میرامار.....	۱-۶-۱-۴
۲۱۹مشخصه های ساختاری روایی.....	۱-۱-۶-۱-۴
۲۱۹مشخصه های زبانی.....	۲-۱-۶-۱-۴
۲۲۵مشخصه های ادبی.....	۳-۱-۶-۱-۴
۲۳۴مشخصه های فکری.....	۴-۱-۶-۱-۴
۲۳۵خشم و هیاهو حلقه ارتباط سنگ صبور و میرامار.....	۲-۴
۲۳۷وجوه اشتراک سه رمان.....	۱-۲-۴

فصل پنجم: نتیجه گیری..... ۲۴۴-۲۶۰

نتیجه گیری..... ۲۴۵

فهرست منابع و مآخذ..... ۲۴۸-۲۵۹

فصل اول

کلیات

۱-۱- تعریف ادبیات تطبیقی

ادبیات تطبیقی (comparative literature) در انگلیسی و (la littérature compare) در فرانسه رشته‌ای از مطالعات ادبی در جهان است که به بررسی تأثیرات و روابط ادبی میان ملت‌ها می‌پردازد. «کادن» در فرهنگ ادبیات و نقد می‌نویسد: ادبیات تطبیقی «آزمودن و تحلیل ارتباط‌ها و همانندی‌های ادبیات اقوام و ملل گوناگون است. مطالعه تطبیقی ادبیات، مثل مطالعه تطبیقی مذاهب، کار نسبتاً تازه‌ای است و قبل از قرن نوزدهم بندرت سابقه‌ای از آن وجود دارد.» (کادن، ۱۹۸۴: ذیل Comparative literature) برخی از صاحب‌نظران، معتقدند: «محقق ادبیات تطبیقی مانند کسی است که در مرز دو کشور نشسته، همه داد و ستدهای معنوی و فرهنگی میان دو ملت را ثبت و بررسی می‌کند.» (حدیدی، ۱۳۶۵: ۱۷۴، زرین کوب، ۱۳۷۴: ۱۸۲)

محمد غنیمی هلال ادبیات تطبیقی را دارای دلالت و مفهومی تاریخی ذکر می‌کند و موضوع تحقیق در این علم را عبارت می‌داند از؛ پژوهش در موارد تلاقی ادبیات در زبان‌های مختلف، یافتن پیوند‌های پیچیده و متعدد ادب در گذشته و حال، و به طور کلی ارائه نقشی که پیوند‌های تاریخی در تأثیر و تأثر داشته است، چه از جنبه‌های اصول فنی در انواع مکاتب ادبی و چه از دیدگاه جریان‌های فکری. (غنیمی هلال، ۱۳۷۳: ۳۲) امروزه ادبیات تطبیقی، اصطلاحی مبین برنامه‌های مطالعاتی‌ای است که مرزبندی‌های ملی یا تاریخی یا زبانی را پشت سر نهاده و نشان‌گر پژوهشی است که نفوذ متون به حوزه فرهنگ‌های گوناگون را مورد نظر قرار می‌دهد. ادبیات تطبیقی کنونی معطوف به انسان‌شناسی تطبیقی، نظریه گفتمان، نظریه دریافت، مطالعات ترجمه، ماتریالیسم فرهنگ و طیف متنوعی از دیگر رویکردهاست. (پین، ۱۳۸۳: ۶۳)

۱-۲- مقدمه پژوهش

کهن‌ترین و محبوب‌ترین نوع ادبی در میان اقوام و ملل گوناگون، «داستان» است که در معنای عام افسانه، قصه، تمثیل، حکایت و جز آن را در بر می‌گیرد. انسان همواره آرمان‌ها، آرزوها، عشق‌ها، مصائب و شادی‌هایش را در قالب داستان‌هایی که ساخته و پرداخته ذهن اوست، بیان کرده است. از این رو می‌توان داستان‌ها را مجموعه‌هایی ترکیب یافته از مسائل گوناگون انسانی به حساب آورد که بررسی دقیق آنها در هر عصر و دوره‌ای، آگاهی‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی از مردمان آن عصر و دوره را در اختیار ما قرار می‌دهد.

داستان‌ها در هر دوره‌ای به موازات دیگر تغییرات اجتماعی و فرهنگی، دچار تحولات و دگرگونی‌هایی می‌شوند. ادبیات داستانی ایران نیز با تغییرات و دگرگونی‌هایی همراه بوده است. با پیدایش صنعت چاپ در کشور و نشر روزنامه‌ها و آشنایی ایرانیان با فرهنگ غرب و در پی آن انقلاب مشروطیت، که خود موجد تحوّل‌های اساسی در شعر و نثر فارسی بود؛ ادبیات داستانی نیز از شکل سنتی خود خارج شد. شماری از ارزش‌ها و معیارهای تثبیت شده در ادبیات کهن اهمیت خود را از دست داد و داستان‌نویسی و نمایش‌نامه‌نویسی به شیوه اروپاییان مورد تقلید قرار گرفت. در اواخر قرن سیزدهم، نویسندگان ما از طریق ترجمه آثار غربی به فارسی، با رمان که یکی از مهم‌ترین انواع ادبیات دوره معاصر به شمار می‌رود، آشنا شدند و رمان‌هایی را به شیوه اروپاییان خلق کردند. افرادی چون میرزا فتحعلی آخوندزاده، میرزا آقاخان کرمانی، عبدالرحیم طالبوف و زین العابدین مراغه‌ای با خلق داستان‌هایی متفاوت با داستان‌های سنتی از پیشگامان داستان‌نویسی به شمار می‌روند که شیوه و راهی نو را در ادبیات ایران بنیان نهادند. به تدریج رمان‌های تاریخی و پس از آن رمان‌های اجتماعی نوشته شد. رمان‌هایی که ابتدا از نظر اصول قصه‌نویسی بسیار ابتدایی بود، اما با گذشت زمان سیری تکاملی را پیمود. (ر.ک. : آرین پور، ۱۳۷۹: ۳۲-۳۱)

در ادبیات عرب نیز رمان به ویژه پس از جنگ جهانی دوم، جایگاه خاصی یافت و همگام با تحولاتی که در ابعاد گوناگون فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در دوره معاصر به وقوع پیوست، اغلب نویسندگان به نوشتن رمان روی آوردند. (ر.ک. : عبدالجلیل، ۱۳۷۶: ۱۰۰) به مرور رمان‌نویسی در ایران و عرب کسوت و جامه‌ای مناسب‌تر برتن کرد و در زمینه رمان‌های اجتماعی، نویسندگانی چون صادق چوبک و نجیب محفوظ که هر دو از سرآمدان نویسندگان معاصر ایران و مصر به شمار می‌روند، آثار ماندگاری بر جای نهادند. آثار این نویسندگان سرشار از مضامین اجتماعی و انتقادی است. صادق چوبک و نجیب محفوظ در داستان‌هایشان قشرهای مختلف جامعه خود را با مشکلات گوناگونشان به تصویر کشیده‌اند و طرح واقعیت‌های تلخ اجتماعی را ضروری دانسته‌اند.

با توجه به این که صادق چوبک یکی از نویسندگان صاحب‌سبک معاصر فارسی است که به طرح مضامین اجتماعی و مشکلات جامعه عصر خود توجه خاص دارد و نجیب محفوظ تنها برنده جایزه نوبل و از طلایه‌داران داستان‌نویسی معاصر عرب، گاه با دیدگاهی مشابه چوبک، به طرح مسائل و مشکلات جامعه مصر پرداخته است، دو رمان سنگ صبور و میرامار که معروف‌ترین رمان‌های هر یک از این دو نویسنده محسوب می‌شوند، برای بررسی و مقایسه تطبیقی انتخاب شده‌اند. دلیل این

انتخاب آن است که این دو رمان ضمن آن که از رمان های نمادین اجتماعی محسوب می شوند دارای ژرف ساختی فلسفی نیز می باشند و از نظر ساختار روایی نیز مشابهت های قابل توجهی دارند.

۱-۳- بیان مسأله

مسائل و مشکلات اجتماعی و فلسفی انسان در آثار بسیاری از نویسندگان معاصر بازتاب ویژه ای دارد. صادق چوبک یکی از قصه نویسان مشهور معاصر بود که در داستان هایش فضای متفاوتی را به نمایش گذاشت. او نخستین نویسنده نسل خود به شمار می رفت که موفق به ارائه طرحی خلاقانه و واقع گرا از زندگی پایین ترین قشرهای جامعه شد. چوبک به ویژه در «سنگ صبور» که آخرین نوشته او به حساب می آید، دقیق ترین و تکان دهنده ترین پیام های اجتماعی و انسانی را مطرح کرده است.

نجیب محفوظ نیز یکی از نمایندگان مهم رمان عرب است که بن مایه داستان هایش هویت و روح مصری است. رمان «میرامار» او، به طرح مسائل مختلف اجتماعی در جامعه مصر در دوره پس از انقلاب می پردازد.

صادق چوبک و نجیب محفوظ به ویژه در دو رمان «سنگ صبور» و «میرامار» توجه شایانی به معضلات اجتماعی عصر خود نشان داده اند و نقش عوامل و تغییرات اجتماعی در سرنوشت و جهان بینی افراد را به نمایش گذاشته اند. مکان وقوع حوادث در داستان «سنگ صبور» خانه ای اجاره ای در شیراز و در «میرامار» یک پانسیون در شهر اسکندریه است. حادثه اصلی داستان از زبان چند راوی، از دیدگاه های گوناگون و به شیوه تک گویی درونی بیان می شود و هر یک از شخصیت ها علاوه بر معرفی خود، درباره شخصیت های دیگر داستان نیز سخن می گویند.

بر این اساس با پژوهش در مورد درون مایه ها و عناصر سازنده دو رمان «سنگ صبور» و «میرامار» زمینه برای شناخت شباهت های ساختاری- روایی دو داستان و آشنایی بیشتر با سبک نویسندگی و طرز تلقی دو نویسنده از اجتماع و محیط اطراف خود، فراهم خواهد شد و ما را به شناخت دقیق تری از سیر رمان نویسی فارسی و عربی و به ویژه رمان های اجتماعی رهنمون خواهد ساخت.

۱-۴- هدف های تحقیق

الف) تعریف رمان و چگونگی شکل گیری و رشد آن برای مشخص ساختن محدوده نوع ادبی مورد پژوهش.

ب) بررسی سیر رمان نویسی ایران و مصر به منظور یافتن نقاط مشترک در علل شکل گیری نوع ادبی رمان در این دو کشور.

ج) بررسی احوال و آثار «صادق چوبک» و «نجیب محفوظ» به منظور معرفی و یافتن وجوه اشتراک در دیدگاه دو نویسنده.

د) بررسی و مقایسه عناصر سازنده داستان و ویژگی های ساختاری-روایی، زبانی و ادبی دو رمان برای یافتن وجوه مشترک در زمینه های یاد شده.

۱-۵- ضرورت انجام تحقیق

یکی از اهداف ادبیات تطبیقی، بررسی پیوندهای آثار ادبی و نویسندگان ملل مختلف، به منظور کشف منابع الهام بخش آن هاست. درحقیقت بررسی وجوه تشابه و تفاوت در آثار مختلف و زبان های مختلف، به قصد کشف روابط تأثیر و تأثر صورت می پذیرد. نظر به این که ادبیات تطبیقی هم چون هر پژوهش ادبی، در پی تقویت روح نقد است، با طرح و کشف هر نکته تازه ای در زمینه ادبیات تطبیقی می توان در وضع قوانین نقد جدید مشارکت ورزید.

مقایسه دو رمان مشهور صادق چوبک و نجیب محفوظ در درجه نخست باعث شناخت کامل-تری از دو نویسنده و آثارشان خواهد شد که با توجه به شهرت آن ها و جایگاهشان در ادبیات معاصر ایران و مصر، از دیدگاه تاریخ ادبیات معاصر، یک ضرورت محسوب می شود. نام صادق چوبک همواره در سایه نام داستان نویسانی چون صادق هدایت قرار گرفته است، بسیاری در انتساب او به یکی از انواع مکتب های ادبی اختلاف نظر دارند و در باب اهمیت و ارزش آثار او نیز دیدگاه های یکسانی وجود ندارد.

رمان نویسی عرب نیز در ایران بسیار ناشناخته و تعداد رمان های ترجمه شده عربی به فارسی بسیار اندک است. نجیب محفوظ از رمان نویسان مشهور عرب است که موفق شده است در سال ۱۹۸۸ نخستین جایزه نوبل ادبی را در بین اعراب از آن خود کند. اما اهمیت جایگاه او در بین داستان نویسان معاصر عرب در جامعه دانشگاهی ایران، کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

این پژوهش می تواند گامی برای شناخت کامل این دو نویسنده صاحب سبک و همچنین مقایسه سیر رمان نویسی در ایران و مصر باشد و با فرض اثبات رابطه ادبی غیر مستقیم میان دو رمان و مشخص کردن منبع اثر پذیری آن ها، یافته نوینی را در زمینه ادبیات تطبیقی مطرح کند و بدین وسیله موجب پویایی نقد ادبی در زمینه داستان نویسی معاصر گردد.

۱-۶- پیشینه تحقیق

در مورد مقایسه تطبیقی دو رمان «میرامار» و «سنگ صبور» تاکنون کاری مستقل در ایران و خارج از ایران صورت نگرفته است اما «سنگ صبور» «صادق چوبک» با کتاب «اولاد حارتنا» از «نجیب محفوظ» در مقاله ای تحت عنوان «مقایسه میان اولاد حارتنا و سنگ صبور، حسین ابویسانی، مجله لسان مبین شماره دوم سال ۱۳۸۸» مورد مقایسه قرار گرفته است. درباره صادق چوبک و نیز کتاب سنگ صبور در کتاب های مختلف نقد داستان از جمله صد سال داستان نویسی «حسن میرعابدینی»، قصه نویسی «رضا براهنی» و نقد آثار چوبک از «عبدالعلی دستغیب» مطالبی موجود است. در این مورد مقالات متعددی نیز نوشته شده است که به نام بعضی از آن ها در فهرست منابع اشاره خواهد شد. در باب نجیب محفوظ نیز مقاله ها و پایان نامه هایی به نگارش درآمده است. از جمله پایان نامه ها: «انعکاس دین و مظاهر آن در آثار نجیب محفوظ، فرامرز میرزایی، دانشگاه تربیت مدرس، سال ۱۳۷۱»، «بررسی رئالیسم در ادب واقعی انتقادی نجیب محفوظ، صلاح الدین عبدی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۱»، «رئالیسم اجتماعی در آثار نجیب محفوظ و محمود دولت آبادی، جواد اصغری، دانشگاه تهران، ۱۳۸۵» می باشد. در بخش مربوط به معرفی مآخذ، فهرست مقالات مربوط به این نویسنده ذکر خواهد شد. مترجم فاضل کتاب «میرامار»، آقای «رضا عامری» نیز در مصاحبه ای با روزنامه اعتماد ملی (۶دی ۱۳۸۶) این کتاب را با کتاب «سنگ صبور»، قابل مقایسه دانسته است.

۱-۷- روش اجرای تحقیق

این پژوهش از نوع پژوهش های بنیادین می باشد که به روش تحقیق کتابخانه ای و سندکاوی انجام می گیرد و چارچوب آن بر اساس مقایسه تطبیقی پی ریزی می شود. با توجه به کلیت موضوع متغیرهای عددی در این زمینه وجود ندارد و نمونه مثال های ارائه شده می تواند به عنوان متغیر تلقی گردد. با شناخت منابع و مطالعه و فیش برداری آن ها، داده های مورد نیاز این پژوهش تنظیم و سپس توصیف و تحلیل می شود.

۱-۸- سؤال‌ها یا فرضیه‌های تحقیق

- ۱- چه عواملی باعث شکل‌گیری و رشد رمان در ایران و مصر شده است؟
- ۲- آیا در بررسی سیر رمان نویسی ایران و مصر عوامل و زمینه‌های مشترک یافت می‌شود؟
- ۳- اندیشه‌های مشترک دو نویسنده چیست؟
- ۴- وجوه مشترک دو رمان «سنگ صبور» و «میرامار» کدام است؟
- ۵- در شکل‌گیری و رشد رمان نویسی در ایران و مصر آشنایی با ادبیات غرب نقش سازنده‌ای داشته است.
- ۶- دو رمان «میرامار» و «سنگ صبور» از نظر ساختار روایی و بعضی از عناصر سازنده داستان قابل مقایسه‌اند.
- ۷- با توجه به رویکردهای جدید نقد ادبی می‌توان بین دو رمان ویژگی‌های مشترکی یافت.